

VitaDem-studie: vitaal blijven en meedoen, ondersteuning op maat voor mensen met dementie en hun naasten

VitaDem: nader onderzoek

Protocol Shadowing dementievriendelijke omgeving

Juli 2018,

Willeke van Staalduinen, Jacomine de Lange
TNO/Kenniscentrum Zorginnovatie Hogeschool Rotterdam

Inleiding

Uit de behoefte-inventarisatie is naar voren gekomen welke activiteiten het cliëntpaar buitenshuis wil (blijven) ondernemen, zoals boodschappen doen, wandelen, vrienden- of kerkbezoek, sporten. Met behulp van de kwalitatieve onderzoekstechniek shadowen kunnen wij achterhalen waar de cliënt en/of de mantelzorger (soms ook letterlijk) tegenaan lopen in de praktijk. Of zien wat juist goed werkt in de praktijk.

Het uiteindelijke doel is de bevindingen in een advies voor de gemeente neer te leggen, zodat zij bij het maken van plannen en onderhoud van de ruimtelijke ordening hiermee rekening kunnen houden.

Shadowing houdt in dat iemand (student/onderzoeker) met de cliënt meeloopt tijdens de activiteit buitenshuis en zo een nauwkeurig beeld krijgt van wat het cliëntpaar ondergaat en meemaakt. Bijvoorbeeld: de shadower gaat met de cliënt mee naar het winkelcentrum, hij/zij ziet hoe de cliënt de winkel ingaat en de boodschappen uitkiest en afrekent. De shadower maakt geluidsopnames van de activiteit en noteert op een notitieblokje de belangrijkste momenten. Positieve of negatieve elementen uit de fysieke omgeving worden op de foto gezet. De shadower is slechts toeschouwer bij de ondernomen activiteit. Hij/zij grijpt niet in bij wat er gebeurt (tenzij gevaar dreigt).

Student/onderzoeker:

Cliëntpaarcodenummer:

Datum:

Door cliëntpaar bepaald doel:

Vorbereiding Shadowing:

Tijdens de caseconferentie wordt bepaald welke activiteit voor shadowing in aanmerking komt.

Je krijgt naam en telefoonnummer van het cliëntpaar van de onderzoeker. Maak telefonisch een afspraak met het cliëntpaar over het moment van shadowing.

Leg aan het cliëntpaar uit wat je komt doen, wat ervoor nodig is en hoe lang het ongeveer gaat duren. Lees de stukken vooraf goed door, zodat je weet wat het doel van de persoon met dementie is en wat de wensen en behoeften zijn.

Omschrijf wat de activiteit inhoudt. Bijvoorbeeld een krant kopen. Naar de bridgeclub gaan. Een wandeling van een half uur maken in de omgeving.

Omschrijving activiteit:

DE DAG VAN SHADOWING

Vorbereidingen:

- Neem mee:
  - o Een print van dit protocol.
  - o Notitieblok en pen
  - o Mobiel voor de tijd, geluidsopname en eventuele foto's.
- Arriveer op tijd op de afspraak met het cliëntpaar

Stap 1 Kennismaking

Toon bij aankomst desgewenst je identiteitsbewijs. Zet je mobiel op 'stil'. Maak kennis met het cliëntpaar. Vertel iets over jezelf. Maak een praatje. Drink een kopje koffie/thee als je dat krijgt aangeboden. Maak dan op een geschikt moment de overgang naar het onderzoek en zeg: Zullen we dan maar eens beginnen?

Stap 2: Bespreek het doel en de werkwijze van shadowing met de persoon met dementie:

De belevenissen van de persoon met dementie zichtbaar maken met behulp van Shadowing (= schaduwen).

Uit de behoefte-inventarisatie van het cliëntpaar is naar voren gekomen welke activiteiten de persoon met dementie buitenshuis wil (blijven) ondernemen. Zoals boodschappen doen, wandelen, vrienden- of kerkbezoek, sporten. Benoem deze.

Met behulp van de kwalitatieve onderzoekstechniek shadowen kunnen wij achterhalen waar de cliënt en/of de mantelzorger (soms ook letterlijk) tegenaan lopen in de praktijk. Of zien wat juist goed werkt in de praktijk.

Het uiteindelijke doel is de gezamenlijke bevindingen in een advies voor de gemeente neer te leggen, zodat zij bij het maken van plannen en onderhoud van de ruimtelijke ordening hiermee rekening kunnen houden.

Shadowing houdt in dat iemand (student/onderzoeker) met de cliënt meeloopt tijdens de activiteit buitenshuis en zo een nauwkeurig beeld krijgt van wat het cliëntpaar ondergaat en meemaakt. De shadower krijgt zo een gedetailleerd inzicht in de knelpunten, ervaringen en problemen die de cliënt tegenkomt op het af te leggen traject. Bijvoorbeeld: de shadower gaat met de cliënt mee naar het winkelcentrum, hij/zij ziet hoe de cliënt de winkel ingaat en de boodschappen uitkiest en afrekenet. De shadower maakt geluidsopnames van de activiteit en noteert op een notitieblokje de belangrijkste momenten. Positieve of negatieve elementen uit de fysieke omgeving worden op de foto gezet.

De shadower is slechts toeschouwer bij de ondernomen activiteit. Hij/zij grijpt niet in bij wat er gebeurt (tenzij gevaar dreigt).

Stap 3: Voer shadowing met de cliënt uit.

- Observeer de cliënt als hij/zij voorbereidingen maakt om naar buiten te gaan. Denkt de cliënt er zelf aan om een jas aan te doen (indien nodig), denkt hij/zij er zelf aan om een portemonnee en sleutels mee te nemen, schoenen aan te doen etc.? Kan hij/zij zelfstandig naar het toilet gaan? Of herinnert de mantelzorger haar/hem aan deze dingen of helpt hem/haar hiermee? Gebruikt de persoon met dementie hulpmiddelen hierbij? Is hij/zij zenuwachtig, onzeker, goed gestemd?

- Observeer de cliënt tijdens het bewegen buitenshuis. Loopt de cliënt of zit hij/zij in een rolstoel? Hoe loopt de cliënt (zelfstandig, met een rollator, hinkend, langzaam, snel)? Rijdt de cliënt de rolstoel zelf of wordt hij/zij gereden (zo ja door wie)?
- Houd bij wat de route is die jullie afleggen. Gaan jullie over de stoep of over de weg? Zebrapaden, stoplichten, oversteken, parkeerplaats, overdekt winkelcentrum, etc. Weet de cliënt hoe de zebrapaden, stoplichten, weg oversteken etc. werken of let de cliënt niet op? Hoe gaat de cliënt om met andere weggebruikers?
- Hoe gedraagt de cliënt zich onderweg? Is hij angstig, rustig, (veel) pratend, (veel) gebaren makend, vertellend, stil, of ander gedrag?
- Weet de cliënt waar hij/zij is en waar jullie naar toegaan? Kan hij/zij de weg vinden? Zijn er punten waarop hij/zij onzeker is? Welke hulpmiddelen/herkenningstekens gebruikt de cliënt daarbij? Welke strategieën? Kan hij/zij zich oriënteren of moet de mantelzorger of jij dit vertellen? Weet hij/zij wat links en rechts is?
- Zijn er ontmoetingen met andere personen onderweg? Hoe gaat dat?
- Observeer de cliënt tijdens de aankomst bij de activiteit. Is de cliënt druk, stil, pratend, angstig, etc.? Weet de cliënt nog waarvoor hij/zij bij de activiteit was aangekomen? Doet de cliënt zijn jas uit? Denkt hij/zij om zijn tas?
- Observeer de cliënt tijdens de activiteit. Is de cliënt druk, stil, pratend, angstig, etc.? Praat de cliënt tegen andere mensen en/of wordt tegen hem/haar gepraat? Kan de cliënt zich concentreren op de activiteit of is hij/zij onrustig? Kan de cliënt zelf betalen?
- Geef een beschrijving van de ruimte waar de activiteit plaatsvindt. Kan de cliënt zich goed oriënteren in deze ruimte? Kan de cliënt bijvoorbeeld zelfstandig de toiletten of datgene wat hij/zij wil kopen vinden?
- Observeer de cliënt bij het vertrek van de activiteit? Hoe gedraagt de cliënt zich? Stormt hij/zij zonder iets te zeggen de deur uit of treuzelt hij/zij bij het weggaan? Zegt hij/zij gedag? Weet de cliënt waar de uitgang is?
- Observeer de cliënt op de terugweg van de activiteit naar huis. Weet hij/zij de weg te vinden? Is de cliënt druk, stil, pratend, angstig, etc.? Gedraagt de cliënt zich op de terugweg hetzelfde of anders dan op de heenweg?

Stap 4: Weer thuis. Bespreek na.

Ga eenmaal weer thuis, nog even rustig zitten met de cliënt en mantelzorger.

Nabespreking met de cliënt (en partner).

- Wat vond hij/zij ervan?
- Wat vond hij/zij moeilijk?
- Wat vond hij/zij gemakkelijk?
- Waar loopt hij/zij tegenaan?
- Ging het deze keer anders dan andere keren? Wat ging moeilijker of makkelijker?

Vertel wat je met de gegevens gaat doen en wat het cliëntpaar ervan terug hoort.

Stap 5: Verslaglegging en advies schrijven

Het verslag is een combinatie van de ervaringen en mening van de cliënt en de observaties van de onderzoeker.

Verslag Shadowing					
Cliëntpaarcodenummer					
Studentcodenummer					
Datum Shadowing					
Omschrijving activiteit:					
Vorbereidingen					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Jas aandoen				
	Tas pakken				
	Portemonnee pakken				
	Toilet gaan				
	Sleutels pakken				
	Mobiele telefoon pakken				
	Kleding geschikt om de deur mee uit te gaan				
	Briefje met woonadres bij zich				
	Briefje met welke activiteit uitvoeren bij zich				
	....				
Bewegen buitenshuis					
Tijdstip	Wijze van bewegen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Lopend				
	Rolstoel				
	Fietsen				
	Auto				
	Speciaal vervoer/belbus				
	Openbaar vervoer				
	...				
Onderweg					
Tijdstip	Route	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Nieuwe route of bekende route				

	Op het Trottoir lopen				
	Op de Weg lopen				
	Gedrag bij Stoplichten				
	Gedrag bij weg oversteken				
	Gedrag op Zebrapad				
	Reactie op auto's				
	Reactie op fietsers				
	Contact met andere mensen; vragen aan andere mensen				
	Iets zeggen over vergeetachtigheid/de weg kwijt zijn				
	Oriëntatie				
	Verkeerssignalen				
	Herkennen van specifieke plaatsen in de route				
	Lezen van Borden/teksten				
	Gedrag bij obstakel in gewone route				
	Verwarren van links en rechts				
	Onzeker gedrag				
	Angstig gedrag				
	....				
Aankomst bij activiteit					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Adres kunnen vinden				
	Jas uitdoen				
	Tas bij zich houden				
	Betalen (eventueel)				
	Iets kwijt zijn				
Tijdens de activiteit					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Praten met anderen				
	Activiteit uitvoeren				
	Reageren op iets dat veranderd is (bv opstelling in de winkel)				
	De tijd nemen				
	Gebruik maken van				

	opschriften				
	Hulp vragen				
	Iets niet kunnen vinden				
	Moeite met een keuze maken				
	Hardop nadenken				
	Betalen				
Ruimte van de activiteit					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Zaal				
	Winkel				
	Winkelcentrum				
	Toiletten				
	...				
Vertrek van de activiteit					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Jas aandoen				
	Tas en andere bezittingen pakken				
	Toilet gaan				
	Gedag zeggen				
	De uitgang vinden				
	....				
Terugweg					
Tijdstip	Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig
	Trottoir				
	Weg				
	Stoplichten				
	Weg oversteken				
	Zebra-pad				
	Andere weggebruikers				
	Oriëntatie				
	Verkeerssignalen				
	Herkennen route				
	Borden/teksten				
	Obstakel in gewone route				
Thuiskomst					
Handelingen	Zelfstandig/hulp	Gedrag/coping strategie	Belemmering	Overig	
	Fiets wegzetten				
	Jas uitdoen				
	Sleutels				

	opbergen				
	Naar de juiste verdieping.				
	Het gebouw binnengaan.				
	De woning binnengaan.				

Verslag van de nabespreking met de cliënt

- 1 Wat vond hij/zij ervan?
- 2 Wat vond hij/zij moeilijk?
- 3 Wat vond hij/zij gemakkelijk?
- 4 Waar loopt hij/zij tegenaan?

Stap 6: Vat de bevindingen samen met daarin:

- 1 De ondernomen activiteit
- 2 De handelingen van de cliënt onderweg en tijdens de activiteit
- 3 Het gedrag van de cliënt
- 4 De nabespreking

Stap 7: formuleer op grond van wat je opgeschreven een advies om deze activiteit voor de cliënt gemakkelijker te maken.

Advies aan de cliënt:

Advies aan de mantelzorger:

Advies aan de gemeente:

Onderbouw het advies met voorbeelden uit het Shadowing en literatuur

Stap 8: Evaluatie van de shadowing en het advies in de bespreking met medestudenten en opdrachtgever/casemanager. Stuur het verslag van te voren toe aan alle deelnemers.

Literatuur:

Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen en Zorg: Online Toolkit Dementievriendelijk ontwerpen, 2014.

Alzheimer Nederland. Pak de handschoen op tegen dementie; rollen van de gemeente. AN, 2014. AN sluit contracten met gemeenten over dementievriendelijkheid (dementieproef).

Alzheimer's Society: Building dementia-friendly communities: A priority for everyone, 2013.

Bouwkundige en zorginhoudelijke kennis uit Bouwcollege ten aanzien van functionele aspecten woon/zorgomgeving.

Brorsson, A., Ohman, A., Lundberg S., Nugard, L., (2011) Accessibility in public space as perceived by people with Alzheimer's disease. *Dementia* 10(4):587-602.

Brorsson A., Ohman, A. Cutchin, M., Nygard, L., (2013) Managing critical incidents in grocery shopping by community-living people with dementia. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy* 20:292-301.

Daeter L. Lange J. de Dementie in het vizier; 17 initiatieven voor dementievriendelijke gemeenten. (2014) Capelle aan den IJssel: Academische Werkplaats Dementie.

Dementievriendelijk Brugge: <http://www.dementievriendelijkbrugge.be/>

Expertisecentrum dementie Foton Familiezorg West-Vlaanderen: Klant blijft Koning, DVD 2014.

Keady, J., Campbell, S., Barnes H., et al., (2012) Neighbourhoods and dementia in the health and social care context: a realistic review of the literature and implications for UK policy development. *Reviews in Clinical Gerontology* 22(2): 150-163.

Leeuw J. van der. (2010) GPS voor mensen met dementie. *Denkbeeld*, 21(4):13-15.

Meander Medisch Centrum, De patiënt mag het zeggen: Shadowing.

Rijnk, P. de, Teller, M. (2011) Een inspirerende gids voor dementievriendelijke gemeenten. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Singh-Carlson, S. Sharing lessons learned in qualitative research – "Shadowing" as participant observation, (2010) *Canadian Oncology Nursing Journal*, 20(1): 48-51.

The California Academy of Physician Assistants, Protocols for Shadowing, General recommendations, November 2011.

VVSG/Alzheimerliga: Vlaamse dementiemeter. Handboek met 'good practices'. Release in oktober 2014.

Verschillende Britse en Ierse steden: Dementia friendly Surrey, York, Dundalk, Cork.

Verschraegen, J. Drempels slechten en deuren openen; op weg naar de dementievriendelijke gemeente. Denkbeeld 21(4):16-19.

WHO, Global Age-friendly Cities, A guide, 2007.

WHO, Checklist Global Age-friendly Cities, 2007.

WHO AFEE project, herziening bestaande checklist. Nog niet publiek.

Websites:

www.alzheimers.org.uk

www.Alzheimer-Nederland.nl

www.movisie.nl